

מערכת הביטחון מסתירה בכספות מסמכים על הנכבה. זה מה שהם מספרים

בשנים האחרונות סורקים אנשי משרד הביטחון ארכיון אחר ארכיון ומעלימים ראיות לנכבה. תחקיר מוסף הארץ התחקה אחר מלאכת ההסתרה

הגר שיזף, תחקיר ויזואלי: לי רוטברט 04.07.2019 13:24

היה זה בחודש מאי, לפני ארבע שנים, בארכיון יד יערי בגבעת חביבה. ההיסטוריונית תמר נוביק עיינה אז בחומרים מהתיק של יוסף ושיץ, איש המחלקה הערבית של מפ"ם. מסמך אחד שמצאה בתיק טילטל אותה עמוקות. כך הוא נפתח:

"סופסאף — תפסו 52 גברים, קשרו אותם אחד לשני, חפרו בור וירו בהם. 10 עוד פרפרו. באו נשים, ביקשו רחמים. מצאו גוויות 6 זקנים. היו 61 גוויות. 3 מקרי אונס. אחד מזרחי מצפת, ילדה בת 14, 4 גברים ירו והרגו. מאחד הורידו בסכין את אצבעותיו כדי לקחת את הטבעת".

בהמשך מתאר הכותב עוד שורה של מעשי טבח, ביזה והתעללות מימי מלחמת השחרור. "אין שם על המסמך ולא ברור מי עומד מאחוריו", אומרת נוביק. "הוא גם קטוע באמצע. זה הטריד אותי מאוד. ידעתי שהעובדה שמצאתי מסמך כזה מטילה עליי אחריות לברר את העניין".

הכפר ספסאף שבגליל העליון נכבש במבצע חירם בשלהי 1948. על חורבותיו הוקם המושב ספסופה. לימים הועלו טענות כלפי לוחמי חטיבה 7 על ביצוע פשעי מלחמה בכפר. המסמך שמצאה נוביק, שלא היה מוכר לחוקרים, תומך בטענות הללו. בצד זה, הוא יכול להוות עדות נוספת לכך שבמערכת הפוליטית ידעו על המתרחש בזמן אמת.

נוביק החליטה להתייעץ עם היסטוריונים עמיתים כדי לעמוד על טיבו של המסמך. כשפנתה לבני מוריס, שספריו הם מאבני היסוד של חקר הנכבה, התברר כי גם הוא נתקל בעבר בתיעוד דומה. היה זה ברשימות שערך חבר מרכז מפ"ם אהרון כהן, על בסיס תדריך שנתן בנובמבר 1948 ישראל גלילי. וכך נכתב בתיעוד של כהן, שפורסם על ידי מוריס במסגרת מחקריו: "ספסאף 52 גברים נקשרו בחבל. שולשלו לבור וירו בהם. 10 נהרגו. נשים ביקשו רחמים. 3 מקרי אונס. נתפס ושחרר. ילדה בת 14 נאנסה. עוד 4 נהרגו. טבעות סכינים".

לפי הערת שוליים שהוסיף מוריס, הציטוט מופיע במסמך שנמצא גם הוא בארכיון יד יערי. אך כשנוביק חזרה אל הארכיון כדי לעיין בו, היא הופתעה לגלות שהוא איננו שם. "בהתחלה אמרתי לעצמי שאולי מוריס לא דייק בהערת השוליים, שאולי הוא טעה", נזכרת נוביק. "לקח לי זמן לחשוב על האפשרות שהמסמך פשוט נעלם". כשנוביק התעקשה ושאלה היכן המסמך, נאמר לה שהוא הוכנס לכספת בהוראת אנשי משרד הביטחון.

מתברר כי מאז תחילת העשור הקודם סורקים צוותים של משרד הביטחון ארכיונים ברחבי הארץ ומעלימים מסמכים היסטוריים. הצוותים מעבירים לכספות מסמכים שנוגעים לפרויקט הגרעין הישראלי וליחסי החוץ של ישראל, אך לא מסתפקים בכך. מאות מסמכים הוטמנו בכספות כחלק ממבצע שיטתי להעלמת ראיות לנכבה.

מי שזיהו את התופעה הם חוקרי מכון עקבות, שעוסק בחקר הסכסוך הישראלי-פלסטיני. מהדוח שחיבר המכון עולה כי מאחורי המבצע עומדים אנשי המלמ"ב — הממונה על הביטחון במערכת הביטחון — גוף חשאי שפועלו ותקציבו מסווגים. לפי הדוח, אנשי המלמ"ב העלימו תיעוד היסטורי

בניגוד לדין, ללא כל הסמכה חוקית, ולפחות בחלק מהמקרים הסתירו מסמכים שאושרו לפרסום קודם לכן על ידי הצנזורה הצבאית. לא פעם הם העבירו לכספות מסמכים שתוכנם כבר פורסם ברבים. תחקיר מוסף הארץ התחקה אחר מסמכים שנעלמו, וגילה כי אנשי המלמ"ב העלימו זכר לעדויות של אלופים בצה"ל על הרג אזרחים והרס כפרים, כמו גם תיעוד לגירוש בדואים. במסגרת התחקיר שוחח מוסף הארץ עם שורה של מנהלי ארכיונים, ממסדיים ופרטיים. מהשיחות עולה כי אנשי המלמ"ב עשו בארכיונים כבשלהם, לפעמים תוך שהם מהלכים אימים על המנהלים.

יחיאל חורב, שכיהן כראש המלמ"ב במשך שני עשורים עד 2007, הודה בשיחה עם מוסף הארץ כי הוא זה שהוציא לדרך את המבצע, שנמשך עד היום. לשיטתו, יש היגיון במאמצים להסתיר את המאורעות של 1948, משום שחשיפתם עלולה להביא לתסיסת האוכלוסייה הערבית. כשנשאל מה הטעם בהעלמת מסמכים שכבר ראו אור, הסביר כי הדבר נועד לערער את האמינות של מחקרים על תולדות בעיית הפליטים. לפי חורב, אין דין טענה של חוקר שמגובה במסמך, כדין טענה שאין דרך לאמת או להפריך.

המסמך שחיפשה נוביק עשוי היה לשמש חיזוק נוסף לפרסום של מוריס. במסגרת התחקיר הצליח מוסף הארץ לאתר את המסמך, שמסכם דיון של הוועדה המדינית של מפ"ם במעשי טבח וגירוש. בדיון נטען כי יש לשתף פעולה עם ועדת חקירה שתבדוק את המאורעות. בין השאר דנים החברים במה שהם מכנים "מעשים חמורים" שאירעו בכפר דווימה. אחד החברים מאשים בכך את הלח"י. בהמשך מתוארים מעשי ביזה: "לוד ורמלה, באר שבע, אין חנות שלא נפרצה. חטיבה 9 אומרת 7, חטיבה 7 אומרת 8".

לקראת סופו של המסמך נכתב כי "המפלגה מתנגדת לגירוש אם אין לזה הכרח צבאי. להערכת ההכרח יש גישות שונות. ומוטב עוד בירור. מה שהיה בגליל — אלה מעשים נאציים! על כל חבר שלנו למסור על הידוע לו".

הגרסה הישראלית האמיתית

אחד המסמכים המרתקים על תולדות בעיית הפליטים הפלסטינים נכתב על ידי איש ש"י, סוכנות הידיעות של ההגנה. מדובר במסמך שתיעד בזמן אמת את הסיבות להתרוקנות הארץ מתושביה הערבים, תוך שהוא מתעכב על הנסיבות בכל כפר וכפר. הוא נכתב בשלהי יוני 1948, תחת הכותרת "תנועת ההגירה של ערביי ארץ ישראל".

המסמך הזה עמד בבסיסו של מאמר שפירסם בני מוריס ב-1986. לאחר הפרסום נשלף מהארכיון והוסתר מעיני החוקרים. שנים לאחר מכן חזר צוות המלמ"ב למסמך והורה להותיר אותו חסוי. המלמ"ב לא יכול היה לדעת שכעבור כמה שנים ימצאו חוקרי מכון עקבות עותק שלו, יעבירו אותו לבדיקת הצנזורה הצבאית — וזו תאשר את פרסומו ללא הסתייגויות. כעת, לאחר שנים של הסתרה, מובאים כאן עיקרי הדברים.

המסמך נפתח בהקדמה שמתייחסת לפינוי הכפרים הערביים באהדה גלויה. לפי המחבר, חודש אפריל "הצטיין בעלייה בתנועת ההגירה", ואילו "חודש מאי היה ברוך בפינוי של מקסימום מקומות". משם הוא ממשיך לתיאור "גורמי ההגירה הערבית". לפי הנרטיב הישראלי שנפוץ עם השנים, האחראים לאקסודוס מהארץ הם גורמים פוליטיים ערביים שעודדו את האוכלוסייה לעזוב. אלא שלפי המסמך, 70% מהערבים עזבו בהשפעת פעולות צבאיות יהודיות.

המסמך מדרג את הסיבות לעזיבה לפי סדר חשיבותן: הסיבה הראשונה — "פעולות איבה יהודיות ישירות נגד מקומות יישוב ערביים". הסיבה השנייה — השפעת אותן פעולות על כפרים שכנים. הסיבה השלישית בחשיבותה היא "פעולות הפורשים", האצ"ל והלח"י. הסיבה הרביעית היא פקודות של מוסדות ערביים וכנפיות, החמישית היא "פעולות לחישה יהודיות להברחת התושבים הערבים" והשישית היא "פקודות אולטימטום של פינוי".

בהמשך חוזר הכותב וקובע כי "ללא ספק פעולות האיבה היו הגורם העיקרי לתנועת האוכלוסין" ומציין כי "רמקולים בשפה הערבית הוכיחו את יעילותם בהזדמנויות בהן נוצלו כראוי". על פעולות האצ"ל והלח"י מוסיף המחבר כי "רבים מכפרי הגליל התיכון החלו בורחים עם חטיפת נכדי שייך מוניס. הערבי למד שלא מספיק לכרות הסכם עם ההגנה, ושישנם יהודים אחרים שמהם יש להיזהר". המחבר מציין כי אולטימטומים לעזיבה בלטו במיוחד בגליל התיכון, ופחות באזור הגלבע: "כמוכן שפעולתו של אולטימטום זה, כהשפעתן של העצות הידידותיות, באו לאחר הכשרה מסוימת של הקרקע על ידי פעולות איבה בסביבה".

אל המסמך מצורף נספח שמתאר את הסיבות לפינוי עשרות רבות של נקודות יישוב ערביות: עין זיתון — "השמדת הכפר על ידינו". קייטיה — "הטרדה, איום לפעולה". עלמאניה — "פעולה שלנו, הרבה נהרגו". טירה — "עצה יהודית ידידותית". ערב עמריר — "לאחר שוד ורצח שנעשה על ידי הפורשים". סומסום — "אולטימטום שלנו". ביר סלים — "התקפה על בית היתומים". זרנוגה — "כיבוש וגירוש".

מדליקים פתיל והבתים הולכים

בראשית שנות ה-2000 ערך מרכז רבין סדרת ראיונות עם אישי ציבור ואנשי צבא לשעבר, כחלק מפרויקט לתיעוד פועלם בשירות המדינה. ידם של אנשי המלמ"ב הגיעה גם אל הראיונות האלה. מוסף הארץ השווה בין עותקים מקוריים של כמה ראיונות שהגיעו לידי לבין הראיונות שניתנים לעיון כעת, לאחר שחלקים נרחבים בהם הפכו חסויים. כך למשל הושמטו קטעים מעדותו של תת-אלוף במילואים אריה שלו, על כך שתושבי סברא גורשו אל מעבר לגבול. בהמשך אותה עדות הושמט המשפט הבא: "בבקעה היתה בעיה רצינית מאוד. היו פליטים שרצו לחזור לבקעה, למשולש. אנחנו גירשנו אותם. אני נפגשתי איתם לשכנע אותם שלא ירצו. יש לי ניירות על זה".

במקרה אחר החליטו אנשי המלמ"ב להסתיר את הקטע הבא, מתוך ראיון שערך ד"ר בועז לב טוב עם האלוף במילואים אלעד פלד:

אנחנו מדברים על אוכלוסייה, נשים וילדים?

"הכל, הכל. כן".

לא עושים הפרדה?

"הבעיה היא מאוד פשוטה. המלחמה היא בין שתי אוכלוסיות. הם יוצאים מהבית".

אם הבית קיים אז יש להם לאן לחזור?

"זה לא צבאות עדיין, זה כנופיות. גם אנחנו בעצם כנופיות. אנחנו יוצאים מהבית וחוזרים הביתה. הם יוצאים מהבית וחוזרים הביתה. זה או הבית שלהם או הבית שלנו".

ההתלבטויות שייכות לדור האחרון?

"כן, היום. כשאני יושב על הכורסה פה ואני חושב מה היה, אז יש לי כל מיני הרהורים".

זה לא היה קיים אז?

"תראה, בוא אני אגיד לך דבר אפילו עוד יותר לא יפה ואכזרי, על הפשיטה הגדולה בסאסא. המטרה שלה היתה בעצם להרתיע אותם, להגיד להם: 'חברים יקרים, הפלמ"ח יכול להגיע לכל מקום, אתם לא חסינים'. זה היה לב היישוב הערבי. אבל מה עשינו. המחלקה שלי פוצצה עשרים בתים עם כל מה שהיה שם".

כשאנשים ישנים שם?

"אני מתאר לעצמי. מה היה שם, אנחנו באנו, נכנסנו לתוך הכפר, שמנו מטען על יד כל בית, ואחר כך חומש תקע בחצוצרה, כי לא היו לנו עוד מכשירי קשר וזה היה הסימן לצאת. רצים אחורה, החבלנים נשארים, מושכים, הכל פרימיטיבי. מדליקים את הפתיל או מושכים את מנגנון ההפעלה וכל הבתים האלה הולכים".

קטע נוסף שאנשי המלמ"ב ביקשו להסתיר נשלף מתוך שיחה בין ד"ר לב טוב לאלוף במילואים אברהם (אברשה) טמיר:
"הייתי תחת צ'רה, והיו לי יחסי עבודה מצוינים איתו. הוא נתן לי חופש פעולה, אל תשאל, ויצא לי לנהל עבודת מטה וביצוע בשתי התפתחויות לפי המדיניות של בן-גוריון. התפתחות אחת היתה כשהגיעו ידיעות על מצעדי פליטים מירדן לעבר הכפרים הנטושים. ואז בן-גוריון קובע במדיניות שצריך להרוס כדי שלא יהיה להם לאן לחזור. זאת אומרת, כל הכפרים הערביים שרובם היו בפיקוד מרכז, רובם".

שעמדו עדיין?

"שעוד לא יישבנו בהם ישראלים. היו מקומות שבהם יישבנו כבר ישראלים, כמו זכאריה ומקומות אחרים. אבל הרוב עוד היו כפרים נטושים".

שעמדו?

"עמדו. צריך היה שלא יהיה לאן לחזור, אז גייסתי את כל גדודי ההנדסה של פיקודי מרכז, והשכבתי תוך 48 שעות את כל הכפרים האלה על הארץ. נקודה. אין לאן לחזור".

אני מניח שבלי להסס?

"בלי להסס. זו היתה המדיניות. גייסתי, ביצעתי ועשיתי את זה".

ערימות ארגזים בכספות

הכספת של ארכיון יד יערי נמצאת בקומה מינוס אחת. בתוך הכספת, שהיא למעשה חדר קטן ונעול היטב, עומדות ערימות של ארגזים ובתוכן מסמכים חסויים. הארכיון כולל את חומרי השומר הצעיר, הקיבוץ הארצי, מפ"ם, מרצ וגופים נוספים כגון שלום עכשיו.
את הארכיון מנהל דודו אמיתי, שמכהן גם כיו"ר איגוד הארכיונאים. לדברי אמיתי, אנשי מלמ"ב נהגו להגיע לארכיון בשנים 2009–2011. עובדים בארכיון מספרים שצוותי המלמ"ב היו מופיעים יומיים או שלושה בשבוע, וכללו שני גמלאים של משרד הביטחון ללא הכשרה ארכיונאית. הם חיפשו מסמכים לפי מילות חיפוש כמו "גרעין", "ביטחון" ו"צנזורה", והקדישו זמן ניכר גם למלחמת השחרור ולגורל הכפרים הערביים.
"בסוף הם הגישו לנו סיכום וכתבו שאותרו כמה עשרות מסמכים רגישים", מספר אמיתי. "לא נוהגים לפרק תיקים, אז עשרות תיקים מצאו את דרכם לכספת שלנו והוצאו מהקטלוג שחשוף לציבור". תיק בודד עשוי לעתים לכלול יותר ממאה מסמכים.
אחד התיקים שנסגרו עוסק בממשל הצבאי. במשך שנים ישב המסמך בכספת מבלי שלחוקרים תהיה גישה אליו. לאחרונה, בעקבות בקשה של פרופ' גדי אלגזי, בחן אותו אמיתי בעצמו וקבע כי חרף עמדת המלמ"ב, אין מניעה לפתוח אותו לעיון.
לפי אלגזי, להחלטת המלמ"ב לסגור את התיק יש כמה סיבות אפשריות. אחת מהן נוגעת לנספח סודי לדוח הוועדה שבדקה את הממשל הצבאי. הדוח עוסק כמעט כולו במאבקי קרקעות בין המדינה לאזרחים הערבים, וכמעט שאינו נוגע בסוגיות ביטחוניות.
סיבה אפשרית אחרת היא דוח ועדת השרים לענייני הממשל הצבאי. באחד הנספחים הסודיים מסביר אל"מ מישאל שחם, בכיר בממשל הצבאי, כי אחת הסיבות לאי-פירוק הממשל היא הצורך להגביל את גישת האזרחים הערבים לשוק העבודה ולמנוע את הקמתם מחדש של כפרים שנחרבו.
סיבה אפשרית שלישית להסתרת התיק נוגעת לעדות היסטורית לא מוכרת על גירוש בדואים. ערב הקמת המדינה חיו בנגב קרוב ל-100 אלף בדואים. שלוש שנים לאחר מכן נספרו בנגב 13 אלף בדואים בלבד. בשנים שאחרי המלחמה נרשמו כמה פעולות גירוש בדרום. באחד המקרים קבעו משקיפי האו"ם שישראל גירשה 400 בדואים משבט עזאזמה והביאו עדויות על שריפת אוהלים.
המכתב שהופיע בתיק החסוי מתאר גירוש בעל מאפיינים דומים, משנת 1956, כפי שסופר על ידי הגיאולוג א' פרנס:

"לפני חודש סיירנו ברמון. הבדואים בסביבת מוחילה יצאו לקראתנו עם עדריהם ובני ביתם וביקשו אותנו לאכול איתם לחם. השבתי להם שעבודתנו רבה ואין לנו פנאי. בסיוורנו השבוע פנינו שוב לעבר מוחילה. במקום הבדואים ועדריהם היתה דממת מוות. עשרות רבות של פגרי גמלים היו פזורים בשטח. נודע לנו כי שלושה ימים לפני כן 'דפק' צה"ל את הבדואים ועדריהם הושמדו — הגמלים ביריות, הצאן ברימונים. אחד מהבדואים שפתח בטענות נהרג, השאר נמלטו".

בהמשך נכתב כי "שבועיים לפני כן הורו להם להישאר לפי שעה במקום, אחר כך ציוו ללכת ולשם זירוז נטבחו 500 ראש בהמה גסה ודקה. הגירוש בוצע בדרך 'יעילה'". המכתב ממשיך ומתאר את שאמר לפרנס, לפי עדותו, אחד החיילים: "הם לא ילכו אלא אם דפקנו את עדריהם. באה לקראתנו נערה צעירה כבת 16, היתה לה מחרוזת של נחשי נחושת, קרענו את המחרוזת ולקחנו כל אחד חרוז למזכרת".

המכתב נשלח במקור לח"כ יעקב אורי, שהעביר אותו לשר מרדכי בנטוב. "מכתבו זיעזע אותי", כתב אורי לבנטוב, שבתורו העביר אותו לכל חברי הממשלה וכתב: "סבורני כי הממשלה אינה יכולה לעבור לסדר היום על העובדות המסופרות במכתב". בנטוב הוסיף כי מפאת תוכנו המזעזע של המכתב, הוא ביקש מגורמים הבקיאים בענייני ביטחון לבדוק את מהימנות הדברים וקיבל מהם אישור שהם "אכן מתאימים בדרך כלל לאמת".

סודות הגרעין כתירוץ

פרופ' טוביה פרילינג כיהן כגנז המדינה בשנים 2001–2004. הסנוניות הראשונות לפעילות המלמ"ב בארכיונים נרשמו בתקופתו. לדבריו, מה שהתחיל כפעולה למניעת דליפה של סודות הגרעין הפך בהמשך למבצע צנזורה רחב היקף.

"פרשתי אחרי שלוש שנים וזו היתה אחת הסיבות לעזיבה", הוא אומר. "החיסיון על מסמך הגירת הערבים ב-48' הוא בדיוק הדוגמה שממנה חששתי. מערך הגנז ומערכת הארכיון אינן זרוע יחסי ציבור של המדינה. אם יש שם משהו שאתה לא אוהב, אלה החיים. חברה בריאה לומדת גם מהטעויות שלה".

מדוע אישר פרילינג לאנשי המלמ"ב לסרוק את הארכיונים? לדבריו, הסיבה היתה רצון להנגיש לציבור חומרי ארכיון באמצעות העלאתם לרשת. פרילינג אומר כי בדיונים על השלכות הדיגיטציה עלה חשש שמסמכים בנושא "סוגיה מסוימת" יפורסמו בשגגה. הסוגיה המסוימת היא כמובן הגרעין הישראלי. פרילינג מתעקש שהאישור היחיד שניתן למלמ"ב היה לחפש מסמכים בעניין הגרעין.

לפי פרילינג, הפעילות של המלמ"ב היא רק דוגמה אחת לבעיה רחבה יותר. "ב-1998 פקע החיסיון על הארכיונים של השב"כ והמוסד. במשך שנים המוסדות האלה ציפצפו על הגנז. עם כניסתי לתפקיד הם ביקשו להאריך את החיסיון ל-70 שנה, באופן גורף. זה הרי מגוחך. את רוב החומר אפשר לפתוח".

ב-2010 הוארכה תקופת החיסיון ל-70 שנה. בפברואר האחרון היא הוארכה שוב, ל-90 שנה, חרף התנגדות מועצת הארכיונים. "למדינה מותר להטיל חיסיון על חלק מהתיעוד שלה", אומר פרילינג. "השאלה היא אם נושא הביטחון לא משמש סוג של כסות. במקרים רבים, זה כבר הפך לבדיחה".

לפי דודו אמיתי מארכיון יד יערי, יש לקרוא תיגר על החיסיון הגורף שמטיל המלמ"ב. לדבריו, בתקופתו הוכנס לכספת מסמך של אלוף בצה"ל מתקופה הפוגה, שבו הוא פוקד על חייליו להימנע מאונס ומעשי ביזה. כעת הוא מתכוון לעבור על המסמכים שהוכנסו לכספת — בעיקר מסמכים מ-1948 — ולפתוח מתוכם מה שאפשר. "נעשה זאת בזהירות ובאחריות, אבל מתוך הכרה שמדינת ישראל צריכה ללמוד להתמודד גם עם החלקים הפחות נעימים בתולדותיה".

בעוד שלייד יערי הפסיקו צוותי המלמ"ב להגיע, בארכיון יד טבנקין הם עדיין נוהגים לבקר. מנהל הארכיון, אהרון עזתי, הגיע להסדר עם הצוותים שלפיו כל העברה של מסמכים לכספת תתבצע רק לאחר שישתכנע כי יש לכך צידוק. אלא שגם ביד טבנקין פעילות המלמ"ב לא הוגבלה רק לנושאי

הגרעין, והורחבה גם לראיונות שערכו עובדי הארכיון עם אנשי פלמ"ח, ואפילו לחומרים על תולדות מפעל ההתנחלויות.

אחד הספרים שמעסיקים את המלמ"ב — "עשור של שיקול דעת: ההתיישבות מעבר לקו הירוק 1967–1977" — נכתב על ידי יחיאל אדמוני, ששימש מנהל המחלקה להתיישבות בסוכנות היהודית. הספר מתאר בין השאר תוכנית ליישוב פליטים פלסטינים בבקעת הירדן, וכן פינוי של 1,540 משפחות בדואיות מאזור רפיח ב-1972, כולל סתימת בארות על ידי צה"ל. באופן אירוני למדי, כשהספר דן בפרשת פינוי הבדואים הוא מביא ציטוט של שר המשפטים לשעבר, יעקב שמשון שפירא, שלפיו "לא צריך למתוח יותר מדי את הנימוק הביטחוני. כל פרשת הבדואים איננה פרק מפואר של מדינת ישראל".

"אנחנו הולכים יותר ויותר להידוק השורות", אומר עזתי, "אמנם זהו עידן של פתיחות ושקיפות, אבל נראה שיש כוחות שפועלים הפוך".

חיסיון ללא סמכות

היועצת המשפטית לארכיון המדינה, עו"ד נעמי אלדובי, השלימה לפני כשנה חוות דעת שכותרתה "תיקים סגורים ללא סמכות בארכיונים ציבוריים". לפי אלדובי, מדיניות החשיפה בארכיונים ציבוריים נתונה בידי מנהל הארכיון בלבד.

ואולם ברוב מקריע של המקרים, ארכיונאים שנתקלו בהחלטות לא סבירות של המלמ"ב לא הקימו התנגדות, למרות חוות הדעת של אלדובי. כך היה המצב עד שהצוותים הגיעו ב-2014 לארכיון הפרטי של מכון טרומן באוניברסיטה העברית, אז בראשותו של פרופ' מנחם בלונדהיים. אנשי המלמ"ב ביקשו לפתוח בבדיקת חומרי הארכיון, שכוללים בין היתר אוספים של אבא אבן ושלמה גזית. להפתעתם, בלונדהיים סירב.

"אמרתי להם שהמסמכים המדוברים הם בני עשרות שנים, ואני לא יכול להעלות בדעתי שיש איזושהי בעיה ביטחונית שבגינה יש צורך להגביל את חשיפתם לחוקרים. בתגובה הם אמרו לי, 'ונניח שיתברר שיש פה עדויות שהרעילו בארות במלחמת העצמאות?' עניתי להם, 'מעולה, שיעמידו את האנשים האלה לדין'".

הסירוב של בלונדהיים הוביל לפגישה עם נציג בכיר יותר של המלמ"ב, רק שהפעם הטונים היו שונים וכללו איומים מפורשים. לבסוף הגיעו הצדדים לעמק השווה.

כשבני מוריס שומע על פעילות המלמ"ב, הוא איננו מופתע. "ידעתי על זה. לא באופן רשמי, אף אחד לא הודיע לי, אבל נתקלתי בזה שמסמכים שראיתי בעבר סגורים היום. היו מסמכים מארכיון צה"ל ששימשו אותי במאמר על דיר יאסין ונסגרו. כשהגעתי לארכיון שוב לא נתנו לי לראות את המקור, אז הערתי בהערות שוליים שארכיון המדינה לא נותן לגשת למסמכים שפירסמתי את תוכנם לפני 15 שנה".

נדמה שסיפור המלמ"ב הוא רק דוגמה אחת למאבק הניטש בארכיונים. לדברי מנהל מכון עקבות, ליאור יבנה, "ארכיון צה"ל, שהוא הארכיון הגדול במדינת ישראל, סגור כמעט הרמטית. בערך אחוז אחד מהחומר פתוח. ארכיון השב"כ, שמחזיק חומרים עם חשיבות עצומה, סגור לחלוטין פרט למסמכים בודדים".

ד"ר יעקב לזוביק, שכיהן כגנז המדינה, כתב עם סיום תפקידו דוח שבו הוא מתייחס לאחיזה של מערכת הביטחון בארכיונים: "אסור במדינה דמוקרטית להסתיר מידע רק כי הוא עלול להביך את המדינה. בפועל, הממסד הביטחוני בישראל, ובמידה מסוימת גם מערכת יחסי החוץ, מפריעים לדין". לפי לזוביק, תומכי ההסתרה מעלים כמה טענות: "גילוי העובדות עלול לתת כלי לניגוח בידי אויבינו ולהחליש את נחישותם של ידידינו; הוא עלול להתסיס את האוכלוסייה הערבית; הוא עלול להחליש את טיעוני המדינה בבתי המשפט; והוא עלול להתפרש כפשעי מלחמה ישראלים. יש לדחות את כל הטענות הללו. זהו ניסיון להסתיר חלק מהאמת ההיסטורית על מנת לבנות גרסה נוחה יותר".

יחיאל חורב כיהן במשך שנים כשומר הסוד של מערכת הביטחון. הוא עמד בראש המלמ"ב מ-1986 ועד 2007, ומטבע הדברים נשמר מאור הזרקורים. לזכותו ייאמר שהפעם נענה לפניית מוסף הארץ והסכים לדבר בגילוי לב על המבצע בארכיונים. "אני לא זוכר מתי זה התחיל", אומר חורב, "אבל אני יודע שאני התחלתי את זה. אם אני לא טועה, זה התחיל כשרצו לפרסם מסמכים מהארכיונים. היינו צריכים להקים צוותים על מנת לבדוק כל חומר שיוצא".

לפי שיחות עם מנהלי ארכיונים, חלק לא מבוטל מהמסמכים שהוטל עליהם חיסיון קשור למלחמת השחרור. האם הסתרה של מאורעות 1948 היא חלק מהמטרה של מלמ"ב?

"מה זאת אומרת חלק מהמטרה? הנושא נבדק מתוך גישה של האם זה יכול עדיין לגרום נזק ליחסי החוץ של מדינת ישראל ולמערכת הביטחון. אלה הקריטריונים. אני חושב שזה עדיין אקטואלי. מאז 48' עדיין אין שלום. אולי אני שוגה, אבל למיטב ידיעתי הסכסוך הערבי-ישראלי לא נפתר. אז כן, יכול להיות שנותרו נושאים בעייתיים".

כשהוא נשאל באיזה אופן מסמכים כאלה עשויים להיות בעייתיים, הוא מעלה את האפשרות לתסיסה בקרב הערבים. מבחינתו, יש הכרח להמשיך לעבור על כל מסמך ומסמך ולבדוק כל מקרה לגופו. **אם המאורעות של 48' לא היו ידועים, אפשר היה להתווכח אם הגישה הזאת נכונה או לא. זה לא המצב. פורסמו עדויות רבות ועבודות מחקר על תולדות בעיית הפליטים. איזה טעם יש במאמצי ההסתרה?**

"השאלה היא האם זה יכול להזיק או לא יכול להזיק. זה עניין מאוד רגיש. בנושא הפליטים לא הכל פורסם, ויש כל מיני נרטיבים. יש כאלה שאומרים שבכלל לא היתה בריחה, שהיה רק גירוש. יש כאלה שאומרים שכן היתה בריחה. זה לא שחור-לבן. יש הבדל בין בריחה לבין מי שאומר שגירשו אותם בכוח. זו תמונה שונה. אני לא יודע להגיד עכשיו אם זה שווה חיסיון מוחלט, אבל זה נושא שבהחלט צריך לדון בו לפני שמחליטים מה מפרסמים".

במשך שנים אתם מטילים חיסיון על מסמך מפורט שמתאר את הסיבות לעזיבת הפליטים. בני מוריס כבר כתב על המסמך הזה, אז מה ההיגיון להשאיר אותו חסוי?

"אני לא זוכר את המסמך המדובר, אבל אם הוא ציטט ממנו, אבל אין את המסמך עצמו, אז העובדות שלו לא חזקות. אם הוא יגיד 'כן, יש לי את המסמך', עם זה אני לא יכול להתווכח. אבל אם הוא רק אומר שזה כתוב שם, יכול להיות שזה נכון ויכול להיות שזה לא נכון. אם המסמך כבר היה בחוץ והיו סוגרים אותו בארכיון, הייתי אומר שזו טיפשות. אבל אם מישהו ציטט משהו, זה הבדל של יום ולילה מבחינת תקפות הראיה שהבאת".

במקרה הזה מדובר בחוקר האקדמי הכי מצוטט בעניין הפליטים הפלסטינים.

"זה שאת אומרת לי אקדמי, זה לא עושה עליי רושם. אני מכיר גורמים באקדמיה שעושים שטויות בנושאים שאני מכיר מא' עד ת'. כשהמדינה מטילה חיסיון הפרסום נהיה חלש יותר, כי אין לו את המסמך".

ועדיין, זה שאתם מעלימים מסמכים לפי הערות שוליים בספרים, זה לא ניסיון לסגור את האורווה אחרי שהסוסים כבר ברחו?

"אז נתתי לך דוגמה שזה לא חייב להיות ככה. גם אם מישהו כתב שהסוס שחור, אם הוא לא מחוץ לאורווה, אי אפשר להוכיח שהוא באמת שחור".

יש חוות דעת משפטית שקובעת שפעילות המלמ"ב בארכיונים נעשית בניגוד לדין וללא סמכות.
"אם אני יודע שיש בארכיון חומר מסווג, אני מוסמך להגיד למשטרה שילכו להביא משם את החומר. אני יכול גם להפעיל את בתי המשפט. אני לא צריך אישור של הגנז. אם יש חומר מסווג, יש לי סמכות

לפעול. תראי, יש מדיניות. לא סוגרים מסמכים סתם. ולמרות כל זה, אני לא אגיד לך שכל מה שנסגר היה במאה אחוזים בצדק".

במשרד הביטחון סירבו להתייחס לפרטי התחקיר והסתפקו בתגובה הבאה: "הממונה על הביטחון במערכת הביטחון פועל מתוקף אחריותו לשמירה על סודות מדינה ועל נכסיה הביטחוניים. המלמ"ב אינו נוהג למסור פרטים על אופן פעילותו ומשימותיו".